

FAMILY, SCHOOL AND COMMUNITY COOPERATION IN THE SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Eshmamatova Dilnoza Jovli qizi

Termez State University is a First-Year Master's Degree in Pedagogical Theory and
History

Annotation:

At present, the Republic of Uzbekistan has created sufficient conditions for the upbringing of the younger generation, education, development of the next generation. It is no secret that in some cases, pedagogical upbringing has to work with difficult children. This article discusses in detail the issues of socialization of children with special needs.

Keywords: socialization, upbringing, education, systematic approach, freedom, compatibility

O`zining buyuk kelajagini ijtimoiy yo`nalishdagi bozor iqtisodiyotiga asosan ochiq demokratik davlat barpo etishdan iborat, deb qat'iy qaror qabul qilgan xalqimiz bugungi kunda o`z madaniyati va an`analarini, dini va e`tiqodini, ona tili va qadimiy ma`naviyatini qayta tiklab, jahon xamjamiyatidan o`ziga mos o`rin egallamoqda. To`g`ri yo`lni tanlaganimiz, islohotlarning asosiy tamoyillarini to`g`ri belgilab olganmiz, yangilanish va taraqqiyotning O`zbekistan modeli o`zini to`la— to`kis oqlamoqda. Bu barcha yangilanishlarning tamal toshi ta`lim tizimidir. Uzluksiz ta`lim tizimining har bir bo`g`inida amalga oshiriladigan ta`lim — tarbiya jarayoni murakkab tuzilmaga ega bo`lib, tizimli yondashuvni talab etadi. Shu o'rinda takidlash kerakki jamiyatga va xalqqa manfaati tegadigan ham jamiyatni yo`q qilib yuboradigan ham bolalar tarbiyasi va axloqi hisoblanadi. Axloqiy tarbiya jarayoni murakka va ziddiyatlidir. Bir qator vaziyatlar ta`siri ostida norozilik kelib chiqishi mumkin, bunga bolalarining axloqiy yurish-turishiga qo`yiladigan tashqi talablar bilan uning kattalar ko`rsatmalariga va talablariga mos kelmaydigan ichki intilishlari o`rtasidagi tafovvut sabab bo`ladi. Bunday noroziliklarning doimiy bo`lishi bolaning kattalar talablariga salbiy munosabatga asoslanadigan fe'l-atvorini shakllantiradi. Natijada tarbiyasi og`ir deb ataladigan bolalar vujudga keladi, ularning xulq-atvori ancha chatoq bo`ladi, ya`ni ularning yurish-turishi ijtimoiy jihatdan mustahkamlangan normalarga va qoidalarga muvofiq kelmaydi.

A.S.Makarenko ta'kidlaganidek, tarbiyasi og'ir bola binoyidek bola bo'lib, uning rivojlanishi umumiy qonunlarga bo'ysunadi, bu rivojlanishdagi ayrim buzilishlarning sabablarini oiladagi va bolalar bog'chasida maktabdagi turmush sharoitlaridan va tarbiya xatolaridan izlash kerak

Bugungi kunda bolalar orasida tarbiyasi og'ir bolalar yo'q deb ayta olamizmi? Tarbiyasi og'ir bolalarning yurish-turishida qanday o'ziga xos xususiyatlar bor, ular yurish-turishdagi qaysi belgilari bilan boshqa bolalardan farq qiladi. Pedagogikada bu masalani o'rganishga katta e'tibor berilmoqda. Biror bolaning tarbiyasi og'irmi yoki bunday emasmi haqiqatda mulohaza yuritish uchun asosan bo'ladigan belgi uning pedagogik ta'sirining umumiy vositalarini tan olmasligidir. Bola tarbiyachining oddiy taklif, talablariga quloq solmaydi. O'jarlik qiladi. Kichik maktab yoshidagi tarbiyasi og'ir bolaning tengdoshlari bilan munosabatlarining yaxshi emasligi, bolalar bilan tez-tez janjanlashib turishi yana bir muhim belgidir. Bu narsa boshqa bolalar uchun yoqimsiz qiliqlar, bolalar o'yinlariga halaqit beradi, qurgan uychalarni buzadi urushqoqlikda, yurish-turish qoidalarini buzishda namoyon bo'ladi. Boshqa hollarda tarbiyasi og'ir bolalar tengdoshlari bilan g'aplashmaydilar, umumiy o'yinlarga qatnashmaydilar, yakka holda o'ynashni afzal ko'radilar. Hech narsa qilmay u yoki bu faoliyatda qatnashish haqidagi taklifga parvo qilmaydilar. Odatda tengdoshlari bunday bolani sezmaslikka oladilar, bu esa u bolaning yolg'izlik to'yg'usini chuqurlashtiradi. Ana shu ikkita asosiy belgini kichik yoshdagi bolalarida kuzatish mumkin. Bola tarbiyaning og'irlik jihatlari asta-sekin to'planib boradi. Fe'l-atvordagi salbiy belgilar va bola shaxsining xususiyatlari hali tarkib topmagan bo'ladi, ular hali barqaror emas, avvaliga bolalar uchun xos bo'lgan yurish-turishdagi kamchiliklarini eslatadi, erkatoylik, o'jarlik, urushqoqlik, jahldorlik va boshqalar, lekin bunday hol tez-tez takrorlanib turadi. Keyinchalik ular yurish-turishning oddiy shakliga aynalib, fe'l-atvorning barqaror belgilariga aylanib qolishi mumkin. Bolada tarbiya og'irligining namoyon bo'lishi va mustahkamlanishiga olib keluvchi sabablar. Tarbiya og'irligining namoyon bo'lishiga olib keluvchi sabablar. Tarbiyasi og'ir bolalarning xususiyatlarini o'rganish sabablarining uchta guruhini ajratish imkonini beradi. Birinchi guruh - yosh bola rivojlanishining normalariga muvofiq kelmasligi, yurish-turush va muomala usullarining shakllanmaganligi. Bu esa tarbiyasi og'ir bolaning tengdoshlari bilan aloqa bog'lay olmasligi, eplay olmaydigan faoliyatga kirisha olmasligiga va hakozolarga sabab bo'ladi.

Tarbiyasi ogir bola tegishli bilimlarga hamda yurish-turishning ijtimoiy jihatdan mustahkamlangan ko`nikmalari, usullarini bilmaganligi sababli bolalar bilan aloqa o`rnatishda o`z usullarini izlaydi, bu esa nizolar kelib chiqaradi, o`yinchoqlarni tortib oladi, hammaga tegajoqlik qiladi, bolalar yasagan narsalarni buzadi, mashg`ulotlarda zerikadi qo`shnisiga halaqit beradi. Sabablarning ikkinchi guruhi. Kattalarning bolaga, uning yurish-turishiga noto`g`ri munosabati bilan bog`liq muomala, erkalash, mehrning yetarli emasligi bola yurish-turishiga talabning yo`qligi, uning nazoratsiz qolganligi, o`z erkiga qo`yib qo`yilganligi shular jumlasidandir. Kattalarning talablaridagi muvofiqsizlik yurish turushga nisbatan bola uchun rag`batlantiruvchi rolni o`ynamaydigan, shu sababli u qabul qilmaydigan va bajarmaydigan qat`iy va ortiqcha talablar ham shu jumlagi kiradi. Bu holatlarda kattalarning obrusi yo`qoladi, u bolaning yurish-turishiga ijobiy ta`sir ko`rsatmaydi. Bola esa yurish-turish yo`lini ham mustaqil tanlay olmaydi. Kattalar bilan kelishmovchiliklar, salbiy tusdagi boshqa hollar ana shundan kelib chiqadi. Sabablarning uchinchi guruxi. Mijoz bilan fe`l-atvor xususiyatlari nisbatidagi o`ziga xos jihatlardadir. Asab sistemasi barqaror bo`lmagan bolalar ko`pincha tarbiyadagi xatolar natijasida o`zini bosolmasligi, jahldorlik singari xususiyatlarga ega bo`lib qoladilar, bu narsa tengdoshlari kattalar bilan nizolarga olib keladi. Asab sistemasi zaif bo`lgan bolalar esa, aksincha tengdoshlaridan o`zlarini chetga oladilar, muomalada bo`lmaslikka intiladilar, faoliyatlarida muvoffaqiyatsizlikdan kurashadilar, bu esa tortinchoqlikka yakkalanib qolishga olib keladi. Bolalar bilan ishlash tajribasi bu sabablarning bir-biri bilan bog`liqligini ko`rsatadi. Tarbiyasi og`ir bolalar bilan tarbiyaviy ishni muvaffaqiyatli olib borish shartlari. Tarbiyasi og`ir bolalar bilan tarbiyaviy ishni muvaffaqiyatli olib borish uchun quyidagi bir qator shartlarga rioya qilish kerak bo`ladi. Tarbiyasi qiyin bo`lib qolganligining sabablarini bilish oilada bolaga munosabatlarining xususiyatlarini, uning tarbiyasidagi xususiyatlarni o`rganish, aniqlash bilan bolani faoliyatida kuzatish, uning tengdashlari orasidagi yurish-turishni kuzatish yo`li bilan bu sabablarni aniqlay olish. Bolani, uning asab sistemasi xususiyatlarini, uning shaxsidagi kuchli va zaif tomonlari, undagi qiziqishlar, mayillar bilim va ko`nikmalarni berish. Tarbiyasi og`ir bolaga xayrixohlik bilan munosabatda bo`lish, pedagogning bola bilan e`tiborli, ishonch ohangidagi muomalada bo`lish. Tarbiyasi og`ir bola shaxsining xususiyatlarini muvofiq ular bilan tarbiyaviy ishning yo`nalishlarini mazmunini va to`g`ri usullarini tanlash.

Tarbiyasi og`ir bola tarbiyasining yo`nalishi va mazmuni bolalarning butun guruhi bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlardan farq qilmaydi. Ammo pedagog bolaning asoslash sohasining shakllantirishga ta`sir qiladigan va bola egallagan aniq bilimlar hamda ko`nikmalarni bilib olish muhimdir. Faoliyat bola tarbiyasining yetakchi vositasi deb bilinganligi sababli unda teng hukumli asosda bolalarning umumiy faoliyatiga o`yin, konstruksiyalash, mehnat, muomala, mashg`ulotlarning har xil turlariga qo`shilish imkonini beradigan zarur bilim va ko`nikmalarni shakllantirish muhimdir. O`zini tutish ko`nikmasini va bolalarga ijobiy munosabatda bo`lishni shakllantirishga alohida e`tibor beriladi. Pedagog ishning o`ziga xos xususiyati shundan iboratki, tarbiyasi og`ir bolani qayta tarbiyalash, ya`ni unda ko`nikmalarning yangi guruhini, yangi munosabatlari sistemasini o`zgartirish talab etiladi. Bu ishda usullarning bir necha guruhga ajratiladi. Asoslash sohasini qayta qurish usullari. Usullarning bu guruhida yakka tartibda xayrixohlik bilan o`tkaziladigan suhbat samaralidir. Bu suhbatda bola yurish-turishidagi ayrim jihatlar, uning hatti-harakatlarining sabablari hamda o`zini va boshqa bolalar uchun oqibatlarini tahlil qilinadi, ularga baho beriladi, yurish-turishning bola egallashi kerak bo`lgan to`g`ri usullari ko`rsatiladi. Buning uchun bolalar adabiyoti asarlarini o`qishdan foydalaniladi, qahramonlarning yurish-turishlari bilan taqqoslanadi, qahramon tushib qolgan vaziyatda yurish-turish usullari belgilanadi. Asoslash sohasini qayta qurish usullari orasida salbiy va ijobiy yurish-turish oqibatlarini tahlil qilish ham foydalaniladi. Pedagog bolaning hatti-harakatini uning bilimlariga tayanib tahlil qiladi, bolaning yurish-turishiga to`g`ri baho berishga o`rgatadi, u hatti-harakatlarining oqibatlarini oldindan ko`ra bilishni hamda shu asosda tengdoshlari yurish-turishning o`ziga xos yo`lini belgilay olishni shakllantiradi. Salbiy yurish-turishning oldini olish va ijobiy yurish-turishni rag`batlantirish usullari. Bola o`z yurish-turishida asoslanadigan u yoki bu qoidalarini eslatib turish, barcha bolalar va tarbiyasi qiyin bola bu qoidalarni esda tutib, bajarishga tayyor ekanliklariga ishonch bildirish ana shu usullar jumlasiga kiradi. Tarbiyasi og`ir bolada ishonch tuyg`usini o`z yutug`idan quvonch tuyg`usini keltirib chiqaradigan rag`batlantirish usullari, shuningdek jazo usullari shu guruhga kiradi. Bola qoidani buzsa, bolalarni xafa qilsa, biror ishni mumkin emasligini bilgani va tushungani holda shu ishni qilsa, jazodan foydalaniladi. Jazoni gudak anglab yetishi va ta`sirlanishi kerak, tarbiyasi og`ir bola jamoaning u qilgan ishga salbiy munosabatidan istirob chekishiga erishish kerak.

Rag`batlantirish va jazo turlari bolaning xususiyatlariga muvofiqlashtiriladi. Bolaning jamoasi bilan aloqasini kupaytirishga qaratilgan usullar. Bolaning irodaviy kuch-g`ayratlariga, uning yutuqlariga jamoa ishtirokida ijobiy baho berish, tarbiyasi og`ir bola e`tiborini ijobiy jamoatchilik fikriga jalb qilish, masalan, jamoa e`tiborini tortinchoq bolaning butun jamoa uchun ahamiyatli yutuqlarga qaralish, tarbiyasi og`ir bolani bilimlari va ko`nikmalarini hisobga olgan holda jamoa faoliyatiga jalb qilish, bola e`tiborini qiziqarli va maroqli ishga qaratish shu jumlagi kiradi. Bola his-tuyg`usiga, uning ijobiy tuyg`ularining ifodalanishiga kattalar va bolalar jamoasi talablariga ijobiy munosabatiga tayanish, salbiy hatti-harakatlardan uyalish, to`g`ri yo`l tutish istagi va shunga intilish o`z ishlariga ishonch usullarining barcha guruxidan foydalanishda umumiy ahamiyatga ega. Tarbiyasi og`ir bola shaxsining salbiy jihatlarini bartaraf etishga ishonch, ishni uning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda ko`ra olish, oila a`zolarini o`ziga ittifoqchi qilib olish mohir pedagog faoliyatiga xos xususiyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.S.Makarenko "Pedagogik poema" (1935)
2. /Pedagogil mahorat (Axrorov YU.A).
3. Mahmud Yo`ldoshev Psixologiya fanlari nomzodi.Farzand.uz sayti. "Bebosh bola sindromi" 2020y